

Veenontwikkeling bij Visdonk

Het Nederlandse landschap is sinds het einde van de laatste ijstijd, 11.700 jaar geleden, voortdurend veranderd. Paleo-geografische kaarten maken inzichtelijk hoe het Nederlandse landschap er gedurende deze duizenden jaren heeft uitgezien. De geschiedenis van veenvorming in het Visdonkse landschap is hierna met een reeks kaarten afgebeeld.³⁾

We beginnen met het in beeld brengen van de veenbedekking bij Visdonk op het moment dat het Brabantse landschap rond Roosendaal voor de veenexploitanten interessant wordt. Dit is ook het gevolg van het opraken van brandhout. De Nederlandse bossen zijn aan het eind van de Middeleeuwen nagenoeg geheel verdwenen en er was gebrek aan brandstof. Rond 1250 bereikt de veenontwik-

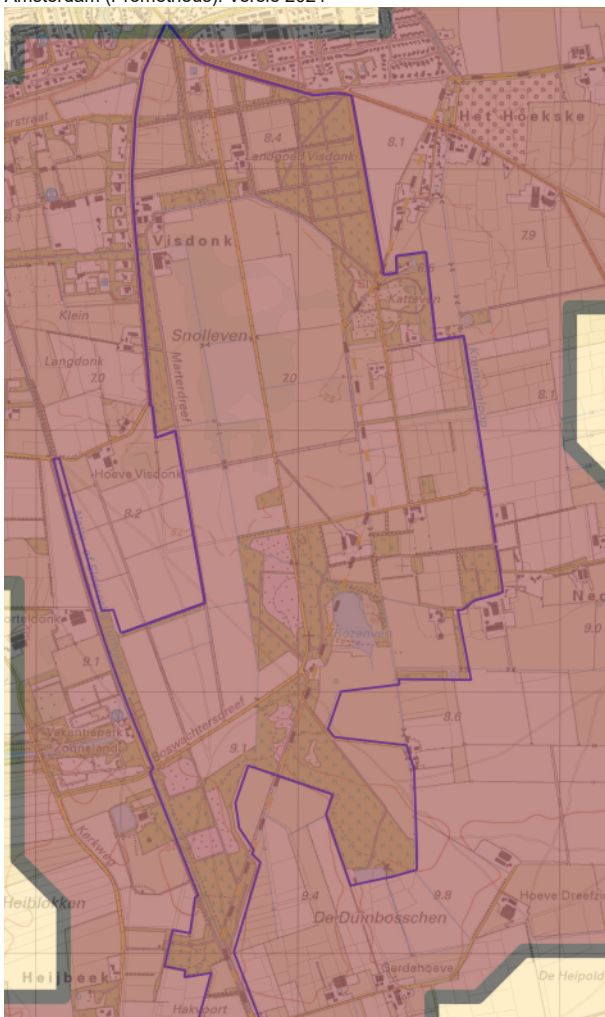
keling haar hoogtepunt. Daarna zien we in de loop der eeuwen het veen verdwijnen door afgraving.

Karel Leenders heeft diepgaande studie gedaan naar de exploitatiegeschiedenis van het West Brabantse veen en uitgewerkt in zijn boek "Verdwenen venen". Verder op in dit document proberen we de inmiddels bijna onzichtbare restanten terug te vinden in het huidige landschap van Visdonk.

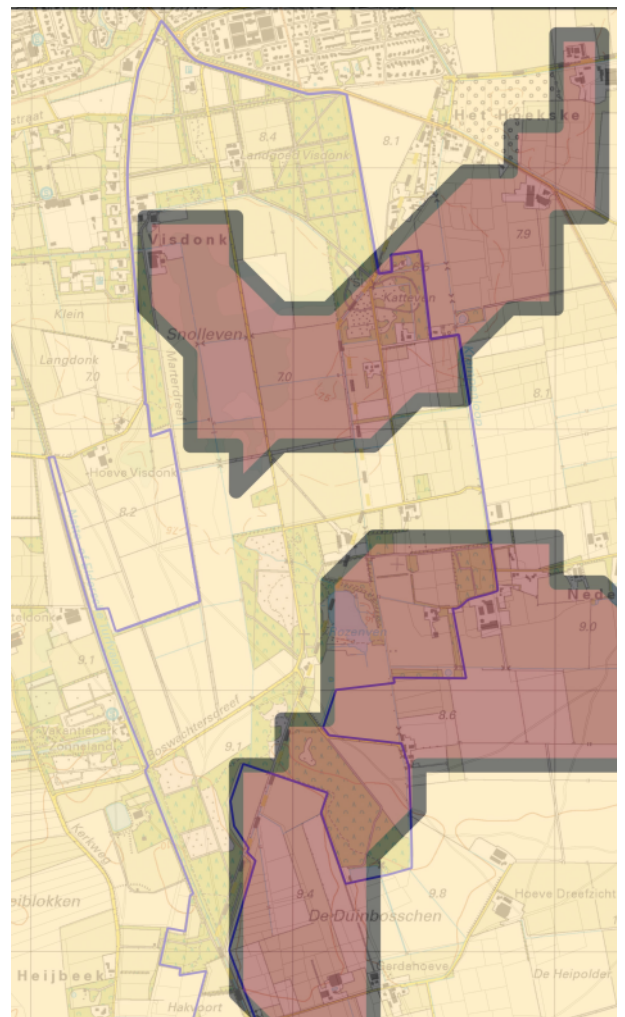
Veen betekende ook handel en werkgelegenheid. Het veen was veelal bestemd voor de Vlaamse steden. De turfschepen namen mest en goederen uit de stad mee terug.

De veenafravingen hebben flink ingegrepen in het gebied van Visdonk. Na de afgravingen bleef een vaak lange tijd onaangeroerd liggen en ontstond

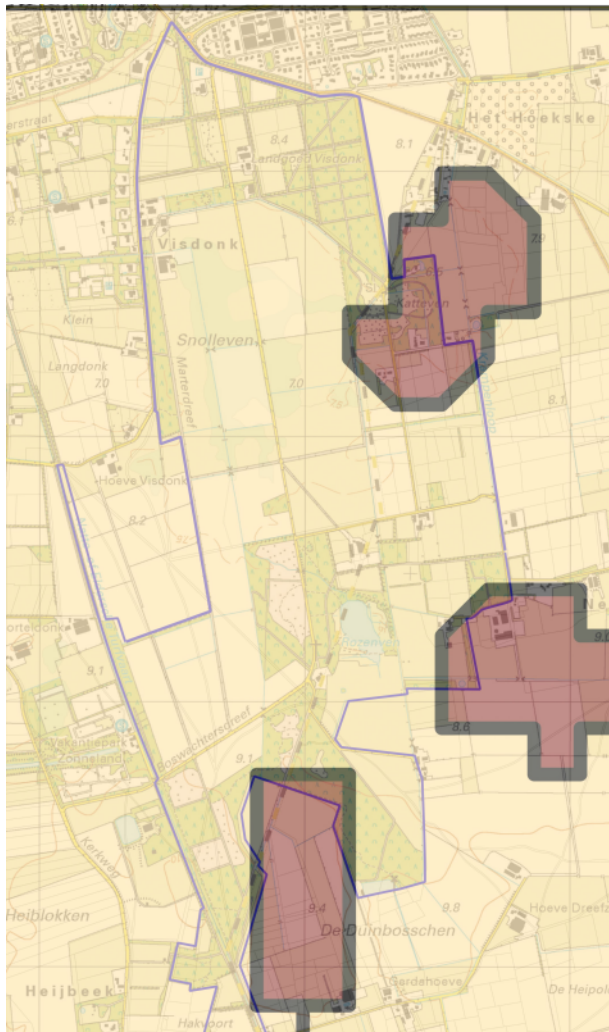
³⁾ Vos, P., M. van der Meulen, H. Weerts en J. Bazelmans 2018: atlas van Nederland in het Holoceen. Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu, Amsterdam (Prometheus). Versie 2021

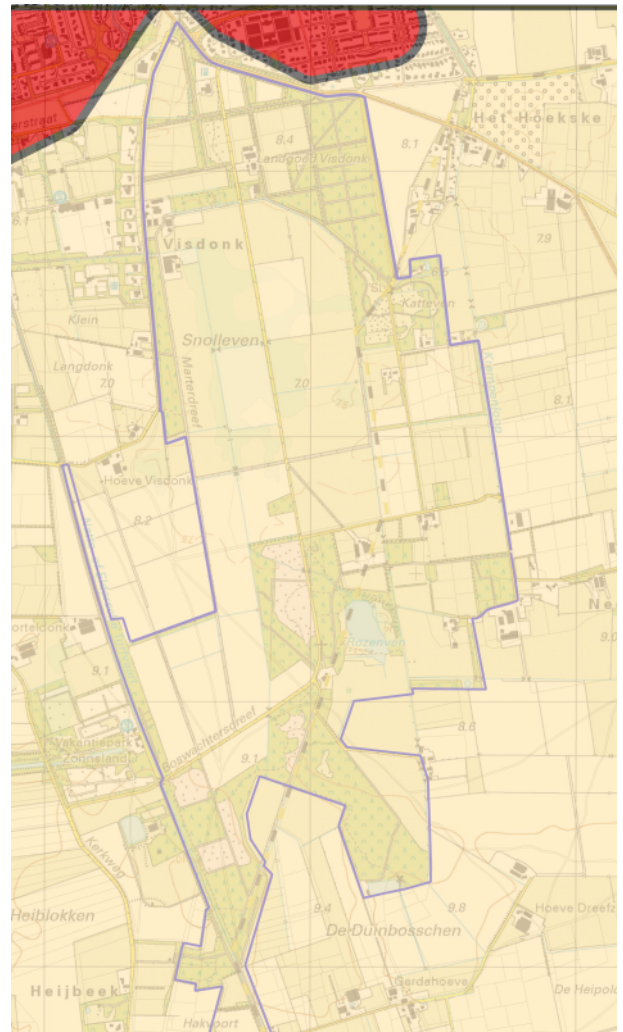
Veenbedekking ter plaatse van Visdonk ca. 1250

Veenbedekking na ongeveer 200 jaar veenexploitatie (ca. 1500).

Veenbedekking rond 1850.

In 2000 is het veen verdwenen. De rode vlek stelt de bebouwde kom van Roosendaal voor en lijkt het veen over te nemen.

een woest heidelandschap dat in de loop der tijd steeds meer in gebruik is genomen voor agrarische bestemming. De omvang daarvan zal in gelijke tred zijn gegaan met de ontwikkeling van de lokale economie en bevolkingsgroei.

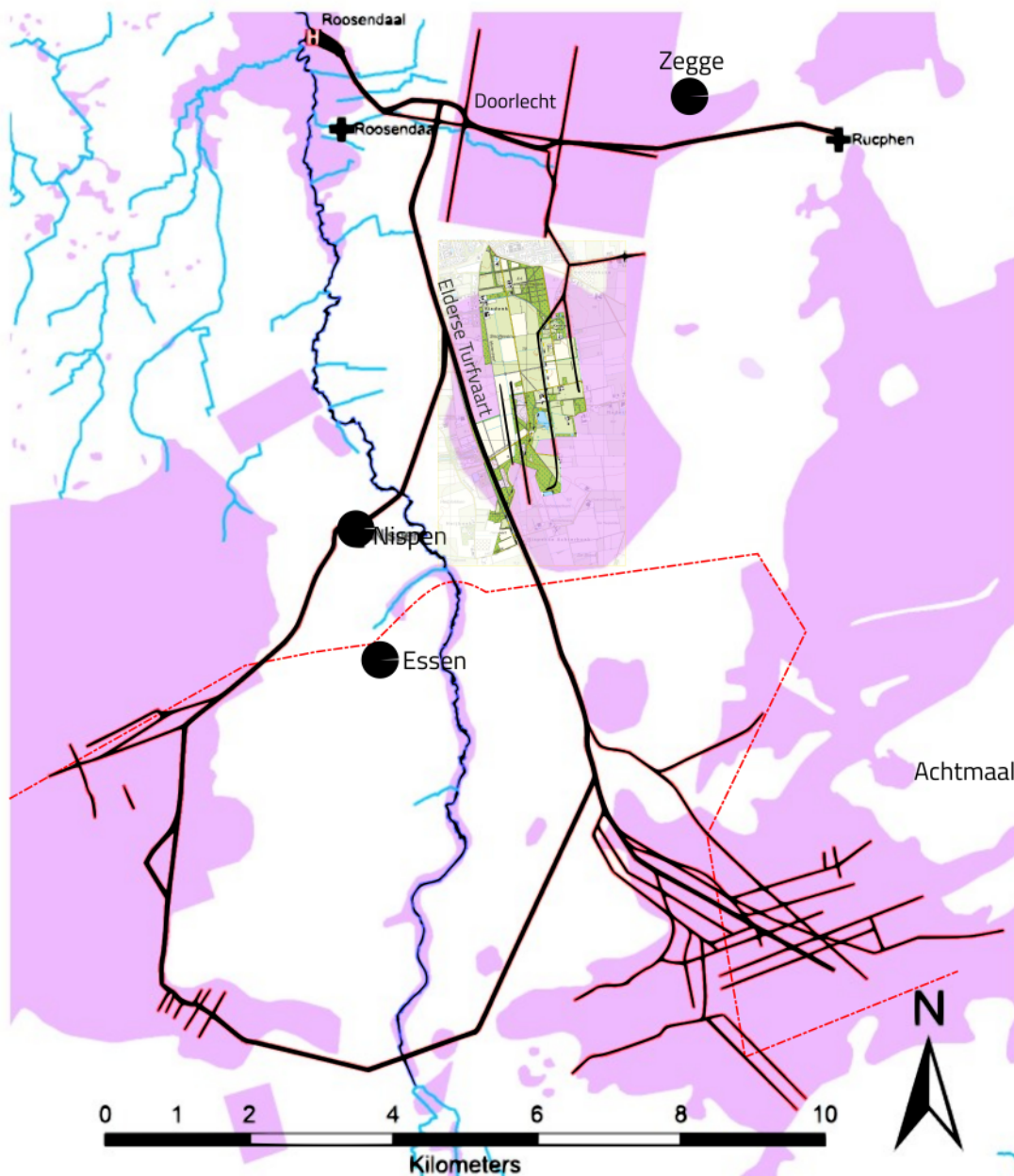
Veenexploitatie en zijn sporen in het landschap

Gedurende de periode van ca 1250 tot 1750 is in West-Brabant een groot stelsel van turfvaarten ontstaan. Ze bestaan uit vele vaar- en ontwateringskanalen, die nadat een gebied aan het einde van zijn exploitatie kwam, deels zijn verdwenen of als restand in de vorm van een sloot in het landschap terug te vinden⁴⁾. Leenders heeft de ligging van minstens 570 km aan vaarten kunnen reconstrueren. Ten zuiden van Roosendaal lag het meest complexe stelsel van de streek.

De Elderse Turfvaart is een aftakking van de Jan van Nispenvaart en loopt richting Nieuwmoer waar hij vertakt tot in de Maatjes.

De Natte- of Elderse Vaart is de 10 kilometer lang. In 1449 kwamen overeenkomsten tot stand tussen drie moerexploitanten, de heer van Breda, de heer van Bergen op Zoom en de abt van Tongerlo, op grond waarvan de vaart van Nieuwmoer tot in de Jan van Nispenvaart aangelegd kon worden. Zes jaar later sloten de innemers van de Zundertse

⁴⁾ Turfvaarten een geactualiseerde verkenning K.A.H.W. Leenders 2013. (Als PDF beschikbaar op internet)

Reconstructie turfvaartstelsel met veengebieden. Kaart van Visdonk ingepast.

Moeren (deels dezelfde mensen!) ook op deze vaart aan. De naam Elderse Turfvaart herinnert aan de heren van Elderen, die in de zestiende eeuw onder Zundert moeren exploiteerden. De aanduiding "Natte" duidt erop dat deze vaart tenslotte als belangrijke afwatering bleef functioneren.⁵⁾

K. Leenders heeft kaarten van moeruitgiften tussen 1189 en 1750 samengesteld. De eerste veenafvoer heeft waarschijnlijk vooral via de oostkant van Visdonk plaatsgevonden. Visdonk lag net als Doorlecht immers vrij dicht bij het Turfhoofd van Roosendaal. Wellicht was Visdonk na 1450 niet meer rendabel en is men naar het zuiden gegaan waarvoor de Elderse vaart nodig was.

⁵⁾Leenders 2013

Blijkens Leenders zijn onderzoek is een compleet beeld onmogelijk door ontbreken van gedetailleerde gegevens. We zullen het met een reconstructie moeten doen. Tot in de 19e eeuw is nog sprake van kleinschalige turfverkoop de grote consessies zijn dan al gesloten.

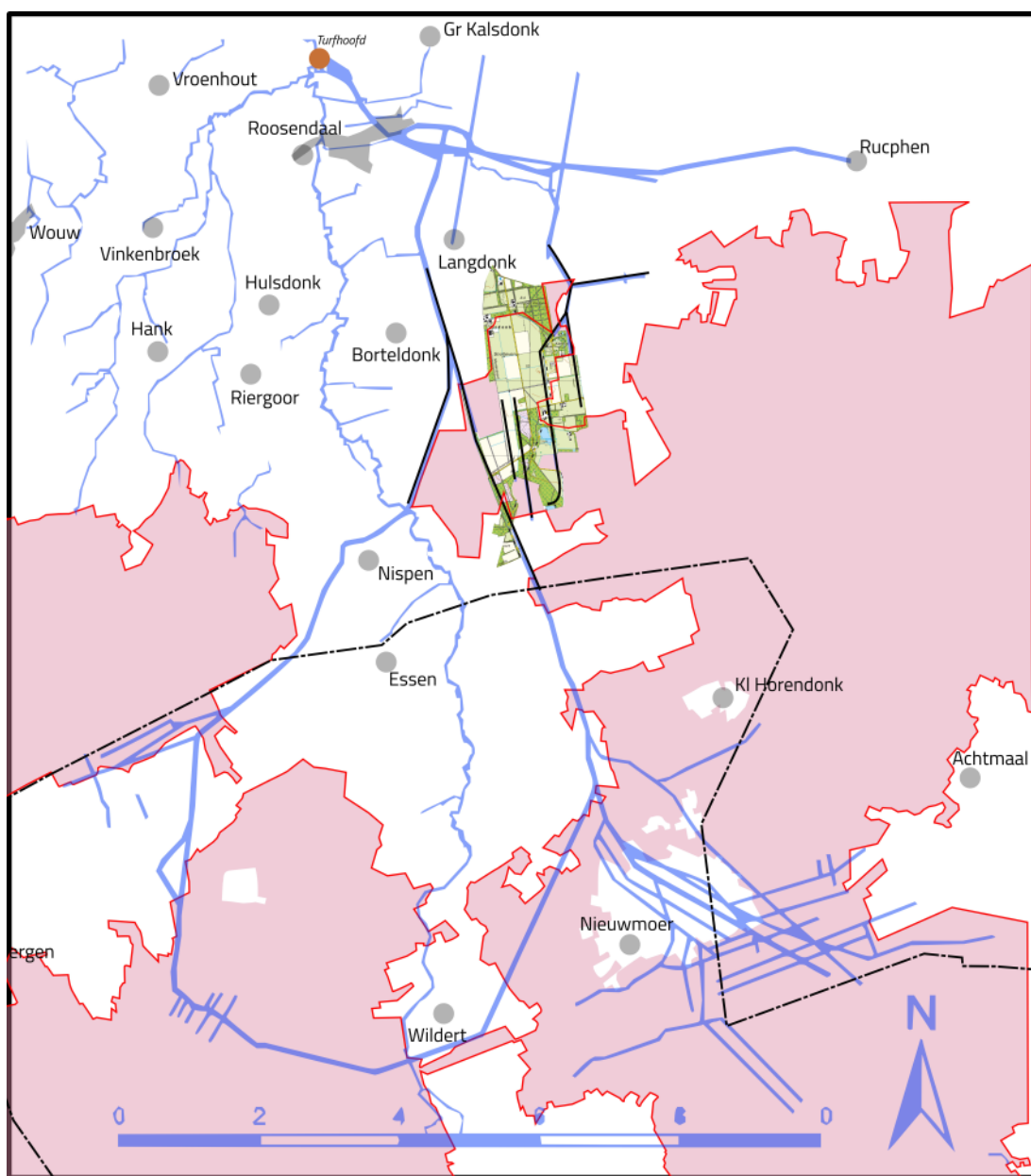

De bruine gebieden zijn moeruitgiften bij Visdonk tussen 1301 en 1500. Een groot deel is als cirkel aangegeven ten teken dat de exacte lokaties niet uit de archieven bekend zijn.

Nog lange tijd veel woeste gronden

Na het ontvenen werd een gebied aan zijn lot overgelaten. Het veranderde in een woest heidegebied. Er bevinden zich ook de nodige plassen en vennen. In de 80 jarige oorlog raakte dorpen enkele malen ontvolkt, hetgeen begin 17e eeuw enigszins tot rust kwam, afgezien de ambities die de Zonnekoning in het rampjaar 1672 nog ten toon spreidde. De ontginningssnelheid zal in die periode niet groot zijn geweest. Men neemt aan dat het landschap tot begin 19e eeuw niet veel wijzigt. Een reconstructie

van de nog aanwezige woeste gronden eind 18e begin 19e eeuw ten zuiden van Roosendaal laten nog uitgestrekte onontgonnen gebieden zien.

Woeste heidegronden ten zuiden van Roosendaal rond 1800 met de gereconstrueerde turfvaarten uit de 16e eeuw.⁶⁾ Situatie volgens topgrafische kaart 1850. Voor het Belgische deel is de Ferrariskaart uit 1773 gebruikt. (bewerking Toon Laro)

⁶⁾ Leenders 2013